

معلم خوب کیست؟

قراردهیم :

۱ - اینکه در احادیث اسلامی ، موضوع مسئولیت و قدرت علمی ، و دانائی معلم نسبت به آنچه می خواهد تدریس کند ، نسبت به مسئولیت اخلاقی او کمتر مورد توجه قرار گرفته عموماً " بدین خاطر است که ، موضوع داشتن توان علمی ، از لحاظ وجدان و عقل بدیهی بوده ، و فرض اینست که ، آنگاه که کسی در لباس معلمی قرار می گیرد ، وقتی است که وی بمقام علم و دانش و اندوخته های لازم دانائی دست

ویزگیهایی را که یک " معلم خوب " باید دارا باشد ، تا اضافه بر سمت معلمی " مربی " شایسته‌ای هم گردد ، عالمان اخلاق و فضیلت مجموعه آنها به سه بخش تقسیم کرده‌اند ، که عمده آن عبارت است از :

- ۱ - وظائف معلم نسبت به خویشان
 - ۲ - مسئولیت معلم نسبت بشاگردان
 - ۳ - رسالت معلم ، در مورد کلاس درس
- اما قبل از اینکه این مراحل تبیین گردد لازم است ، سه نکته اساسی را مورد توجه دقیق

الف : وظائف معلم نسبت به خویشتن

منظور از این سلسله وظائف اینست که برای اینکه معلم بتواند " راهبر شود " نخست خود باید ، غیر از تجهیز علمی ، خصلتهای اخلاقی و معنوی و انسانی لازم را نیز در وجود خود پیاده کند ، و از لحاظ اندیشه و روحیه و معنویت ، در سطح بلندی از اخلاق و فضیلت قرار گیرد ، تا بتواند ، از سرچشمه فیساض فضیلت و معنویت انسانی خویش ، گشتسزار جان و روان دانش آموزان را بهتر سیراب و سر سبز نماید . عمده این فضائل و امتیازات بدین شرح است :

۱- شیوه و سیره عالمان بزرگ ، و آموزگاران بافضیلت ، که شاگرد پرور و انسان ساز بوده اند پیوسته چنین بوده است که ، هرگاه از خانه بسوی علم و کلاس و درس و شاگردان قدم بر می داشتند ، چون علم را نور و درس را اطاعت ، و آموزش را عبادت می دانستند ، نیت خود را خالص می کردند ، و با انگیزه کوشش برای آگاهی و دانا کردن بندگان خداوند تدریس خود را انجام می دادند ، و پروردگار متعال را هم ناظر بر ظاهر و باطن خود احساس می نمودند . (۳)

۲ - اگر چه دربالا هم درمورد توان و داناتی اندوخته های معارف لازم برای معلم اشاره ای کردیم ، اما باز هم با توجه بشرایط خاص روزگار انقلاب ، و زمان جنگ ، که لازمه آن گاهی کثرت مشاغل و محرومیت برخی از معلمان از مطالعه و تحقیق لازم می گردیده ، باید اضافه شود ، همانطور که درحوزه های علوم اسلامی رسم جدی و اجتناب ناپذیر است ، معلم باید

۲ - معلمی که رنج دانش آموزی و دانش آموختن را بر خود تحمل می کند ، و در راه بینایی و بیداری و داناتی نوباوگان جامعه کوشش می نماید ، غیر از حقوق و مزایای مادی ، عمل او اطاعت و عبادت بوده و گاهی عبادت برتر پیش خداوند نیز محسوب می گردد .

پیامبر اسلام فرموده است : **فَضَّلُ الْعِلْمُ أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ مِنْ فَضْلِ الْعِبَادَةِ** . (۱)

فضیلت و امتیاز دانش آموزی و دانش آموزاندن ، درپیشگاه خداوند ، بالاتر از فضیلت عبادت خواهد بود !

۳ - سمت معلمی از نظر اسلام ، اضافه بر یک حرفه پیشه ، یک مقام و یک رسالت اخلاقی و حقوقی ارزشمند می باشد ، و کسی که خود را بدانائی مجهز گردانیده ، تعهد و پیمان الهی بعهده دارد ، که اندوخته های عملی خود را بدیگران منتقل نماید .

امام علی (ع) فرموده است : **مَا أَخَذَ اللَّهُ عَلِيَّ أَهْلَ الْجَهْلِ أَنْ يَتَعَلَّمُوا ، حَتَّى أَخَذَ عَلِيٌّ أَهْلَ الْعِلْمِ ، أَنْ يَعْلَمُوا** . (۲)

خداوند متعال از ناآگاهان پیمان نگرفته است ، که علم بیاموزند ، و خود را بدانایی تجهیز نمایند ، مگر پس از آنکه از دانایان و عالمان پیمان گرفته باشد ، که دانش خود را بدیگران بیاموزند !

اکنون آداب و خصلتهائی را که موجب می شود ، آموزگار را (مخصوصا دریک نظام اسلامی) درحیثیت یک " معلم خوب " و از آن بالاتر درمقام یک " مربی صالح " و سازنده قرار دهد ، بطور فشرده مورد مطالعه قسرار می دهیم :

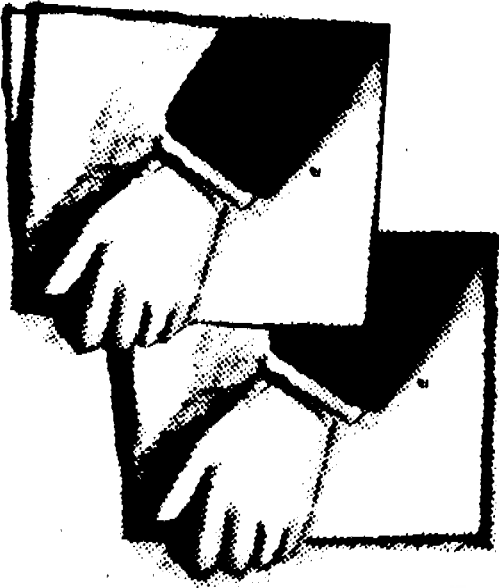
پیش مطالعه داشته باشد، ابهامها و معضلات خود را با سؤال و مشاوره حل نموده، و حداقل نسبت به ماده درسی که قرار است تدریس کند، با ذهنی روشن، و سینه‌ای انباشته از دانش و دانایی قدم بکلاس درس بگذارد.

آری، شایستگی علمی و توانایی برایلقاء درس مفید و سازنده، برای معلم آنقدر ضرورت دارد، و نیز بی مطالعه بودن و ناتوانی اربیان درس آنقدر ذلیل کننده، و خطرناک است که دانشمندان و پیش کسوت‌های علم و فضیلت فرموده‌اند: **مَنْ تَصَدَّرَ قَبْلَ أَوَانِهِ، فَقَدْ تَصَدَّى لِهَوَانِهِ**. (۴)

هرکس قبل از بلوغ علمی و توانائی خود عهده‌دار مقام و منصبی گردد، با این اقدام وسیله نکبت و ذلت خود را فراهم آورده‌است.

باری، بدیهی است، چنانچه معلمی خدای ناکرده خود با "جهل مرکب" دست بگیربان بوده، یا از آن دردناکتر، اصولا معلومات لازم را برای اداره کلاس نداشته باشد، غیر از مسئولیت اخلاقی و حقوقی که دراین زمینه برعهده او خواهد بود، ممکن است بخاطر وقت کلاس را بیهوده تلف کردن، و دانش‌آموزان را به انگیزه و انداختن، و اشیاء آموزشی صالح بوجود نیوردن، ابتدال و ذلت ظاهری و مادی را هم بدنال داشته باشد، که در برخی از موارد، مشاهده هم شده است!

۳- مطلب بسیار مهم دیگری را که هر معلم در شیوه درسی و رفتاری خویش باید آترا، در وجود خود تحقق بخشد، موضوع هماهنگی دانش و عمل است، که این هماهنگی در همه حرکات و سکنات، و برخورد‌های کلاس و محیط آموزشی و خارج از محیط آموزشی، بایستد جلوه‌گری کند، و دانش آموز، آموزگار خود را

سمبل عمل، و نمونه ممتاز و شایسته‌ای بدانند تا تاثیر پذیری بیشتری داشته باشد. امام علی (ع) فرموده است: **الْعِلْمُ يَهْتَفُ بِالْعَمَلِ فَإِنْ أَجَابَهُ، وَالْإِرْتَحُلُ**. (۵)

علم بوسیله عملی در وجود انسان منعکس می گردد، اگر پاسخ عملی بآن داده شود می ماند، و اگر عملی درکار نبود، علم هم رخت بر می بندد!

ب : مسئولیت معلم، نسبت به شاگردان

عمده ترین محورهای مسئولیت معلم نسبت به شاگردان بدین قرار است:

۱- معلم باید واقعا "نسبت به شاگردان خیرخواه و دلسوز بوده، آنانرا همچون فرزندان خود دوست بدارد، و جهت آموزش و پرورش و تکامل آنان، تا آنجا که امکان دارد، و خیر و صلاح می داند، از هیچگونه کوششی دریغ ندارد.

امام صادق (ع) در باره اینگونه

جاذبه تر می گرداند. (۸)

۴ - خصیصه دیگری که می تواند نقش محبت

آفرین و سازنده‌ای از سوی معلم برای دانش آموز دربر داشته باشد، موضوع رعایت مساوات و خود داری از تبعیض و تفاوت میان شاگردان است. ناءثیر مثبت اخلاقی و روانی رعایت مساوات راهم بارها خود مشاهده کرده‌ایم.

البته اینرا هم می دانیم که، رعایت مساوات میان شاگردان، بدین لحاظ مورد ناءکید است، که آنان عموماً "دریک کلاس از لحاظ سن و سال با هم مساوی هستند. و از جهت دارائی و ناداری، غریب و قوم و خویش و شهری و روستائی و سایر مظاهر مادی هم، هرگز نباید، تبعیض اعمال شود، اما چنانچه محصلی هوشیارتر، خوش استعداد تر، و پرجارتر باشد قهراً "چنین افرادی دارای امتیاز هستند، و باید به نحو مطلوب مورد نکرم و تشویق واقع شوند، و عنایت به این معنی هم، رعایت

مسئولیت‌های سنگین الهی فرموده‌است: **أَجِبَلُهُ كَمَا تَحِبُّ لِنَفْسِكَ، وَ أَكْرَهُ لَكَ مَا تُكْرَهُ لِنَفْسِكَ.** (۶)

آنچه را برای خود دوست می داری، برای وی هم دوست بدار، و آنچه برای خود ناپسند می شماری، برای این نوباوگان مسلمان هم روا مدار.

۲ - مسئولیت دیگر اینست که، معلم در برابر شاگردان، از غرور و خودخواهی بپرهیزد و در مقابل، روحیه صفا و مهربانی، و شیوه نرمی و ملاحظت را، وسیله آموزش و تربیت قرار دهد زیرا کارائی، تواضع و مهربانی حساب شده بمنظور جذب و سازندگی کودکان و نیز سایر افراد، نقش موثرتری دارد.

پیامبر اسلام فرموده است: **عِلْمٌ وَ لَا تَعْنِفُوا فَإِنَّ الْعِلْمَ خَيْرٌ مِنَ الْمُعْنَفِ.** (۷)

بدیگران آموزش دهید، و از خشونت بپرهیزید، زیرا معلم نرم و مهربان بهتر و مفید تر خواهد بود.

۳ - احترام به شخصیت دانش آموز نیز، از سیره و شیوه پیشوایان بزرگوار اسلام است، و استادان اخلاق و فضیلت هم بر این معنای سفارش زیاد کرده‌اند، که بهنگام صدا زدن سؤال کردن، و خلاصه هرگونه برخورد، احترام و شخصیت شاگرد، مورد توجه قرارگیرد، و از هرگونه کنایه و تعبیری که موجب تمسخر و اهانت شاگردی را فراهم آورد دوری شود.

"زین الدین شامی" معروف به شهید دوم "می نویسد: شیوه پیغمبر بزرگوار اسلام چنین بود که، پیوسته یاران و دوستان خود را با عناوین محترمانه خطاب می کرده زیرا اینگونه برخوردها انسانرا خوشحال تر، زمینه پرسش و سؤالرا مناسبتر، و مهرو محبتها را پر

عدالت می باشد.

لطفاً "ورق بزنید

مناسبی ، حال و هوای فضای کلاس را ، با طراوت و پرنشاط گردانند .

البته باید توجه داشت ، شوخی نامناسب و خنده بیجا ، هیبت و ابهت معلم و کلاس را می شکند ، و خشکی و عبوس بودن هم افسردگی و پرمردگی بوجود می آورد ، بلکه آنچه حـد معتدل و لازم خواهد بود ، لبخند و تبسم متین می باشد .

درباره خصوصیات اخلاقی و تربیتی پیامبر اسلام می خوانیم : **يُضَحِكُ حَتَّى تَبْدُوا نَوَاجِدَهُ وَلَكِنْ لَا يَغْلُو الصَّوْتُ . (۱۲)**

آنحضرت درمقابل یاران و معاشین خود لبخند می زد . بگونه ایکه فقط دندانهای جلو دهان او آشکار می گردید ، اما هرگز صدای خنده او به قهقهه بلند نمی شد .

بهرحال ، این بود بخشی از ویژگیهای ارزشمندی که هرگاه معلمی بتواند خود را به زیور آن آراسته گرداند ، از طرفی توانسته است رسالت سنگین خود را در برابر خدا و بندگانش خدایمان برساند ، و از طرف دیگر با داشتن این خصلتها ، بدریافت امتیاز والای یک "معلم خوب" نائل آید .

اما بهر حال ، رعایت اصل مساوات برای یک معلم ، با توجه به شرائط سنی شاگردان ، که باید اصول اخلاق اجتماعی را درچنین سن و سالی فرا گیرند و دروجود آنان جذب گردد ، یک مسئولیت موثر اجتناب ناپذیر است .

امام صادق (ع) هم فرموده است : **لَيْكِنِ النَّاسُ عِنْدَكَ فِي الْعِلْمِ سَوَاءٌ . (۹)**

بهنگام آموزش علم ، باید دیگران درنظر شما مساوی باشند ، و تبعیض و تفاوت نابجائی روا نگردد .

ج : رسالت معلم در کلاس درس

۳ - خصیصه دیگری را که ، از ویژگیهای ارزشی و امتیاز معلم خوب ، باید بحساب آورد ، و این معنی هم از اساسی ترین مسئولیتهای آموزشی هر معلمی خواهد بود ، مسئله شیوه آگاهانه و صحیح تدریس می باشد .

فقیه عالیقدر " شهید دوم " در این باره رهنمود بسیار جالبی دارد ، و میگوید : **أَنْ يَتَحَرَّى تَفْهِيمَ الدَّرْسِ بِإِسْرَاطٍ ، وَ اعْتِدَابِ مَا يُفَكِّهَنَّ مِنَ الْفَاطِ . . . (۱۱)**

(با توجه به تفاوت استعدادها و کششها) معلم باید برای تفهیم و انتقال محتوی درس به شاگرد ، آسانترین روش و شیرینترین لفظهایی که برای او امکان دارد ، برگزیند ، بگونه ایکه شاگرد از کلاس درس شیر فهم و دانا خارج شود .

۴ - برای اینکه کلاس از حالت خستگی و روح انجماد بیرون آید ، و با برقراری حال نشاط و شادابی ، زمینه موثر تر آموزش صورت گیرد با حفظ متانت و ادب و سایر جهسات لازم مناسب خواهد بود ، معلم با مزاح و شوخی

کسه :
 اللَّهُمَّ اَعُوذُ بِكَ اَنْ اُضِلَّ اَوْ اُضَلَّ اَوْ اُزَلَّ اَوْ اُزَلَ
 وَاظْلَمَ اَوْ اُظْلَمَ ، وَاُجْهَلَ اَوْ يُجْهَلَ عَلَيَّ . . . (۱۰)

خدایا ! بتو پناه می برم از اینکه گمراه شوم ، یا
 گمراه گردانم ، بلغزم یا دیگران را بلغزانم
 بخود ظلم کنم ، یا مرتکب ظلم ب دیگران شوم
 و دیگرانرا بنادانی و ادار سازم ، یا خود را
 بوادی نابودی روانه سازم !

درمورد رسالت معلم در کلاس درس ، که عمده
 آن جنبه اخلاقی و روانی دارد ، بطور فشرده
 موارد زیر را باید مدنظر قرارداد :

۱ - وقار و منانت ، و حفظ شئون شخصیتی
 معلم ، بگونه‌ای که دانش‌آموز ، ادب و عمل
 سالم را در نحوه ورود و خروج ، رفت و آمد
 نشست و برخاست ، و سخن و برخورد با او
 احساس کند ، و از وی آموزش و تربیت فراگیرد ،
 شرط لازم و ارزشمندی خواهد بود .

۲ - فراز بسیار برجسته ایکه ، محور اساسی
 رسالت معلمی را تشکیل می دهد و آموزش وی
 نیز براین پایه باید شکل گیرد ، موضوع هدایت
 و راهبری دانش آموز ، بسوی نور علم ودانائی
 و بینائی است ، که معلم آگاه و پراحساس ، این
 رسالت را ، با جهت دار کردن هرگونه دانشی
 می تواند ، لباس عمل ببوشاند ، و برای این
 منظور هم ، باید سخت کوشا باشد .

البته نباید فراموش کرد که ادای چینی
 مسئولیت سنگینی ، غیر از اینکه نیازمند به
 احساس مسئولیت و دانائی و آگاهی و توانمندی
 است ، از آن مهمتر ، پرتو عنایت خداوندی و
 مدد غیبی هم باید "یارراه" گردد ، و توفیق
 الهی شامل حال شود . بهمین جهت پیامبر
 عالیقدر اسلام ، سفارش فرموده ، برای دریافت
 این توفیق معلم باید دعا کند ، و از خدا بخواهد

۱ - بحار الانوار ، ج ۱ ، ص ۱۶۷

۲ - شرح نهج البلاغه ، حدید ، ج ۲۰ ، ص ۲۴۷

۳ - منیة المرید ، ص ۹۱

۴ و ۵ - منیة المرید ، ص ۷۳ و ۷۶

۶ - بحار الانوار ، ج ۷۱ ، ص ۲۳۲

۷ و ۸ - منیة المرید ، ص ۸۲

۹ - بحار الانوار ، ج ۲ ، ص ۶۲

۱۰ و ۱۱ - منیة المرید ، ص ۹۰ و ۹۳

۱۲ - سنن النبی ، (ص) ص ۷۵

حجت الاسلام احمد صادقی اردستانی

جامع علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 جامع علوم انسانی

